

LAPSE HEAOLU JA VAIMSE TERVISE HINDAMISVAHENDID: SPETSIALISTIDE VAJADUSED

Eike Siilbek, Karin Streimann

Tervise
Arengu
Instituut

ÜLEVAATE TEGEMISE EESMÄRGIKS OLI MÕISTA

- Milliseid hindamisvahendeid Eestis laste ja peredega kasutatakse ja millised on nende reliaabluse ja valiidsuse näitajad?
- Kuidas hindamisvahendite korrektset kohandamist, kasutamist ja andmete hoiustamist koordineeritakse ja toetatakse?
- Millised on hindamisvahenditega seotud vajadused?
- Millised on järgmiste aastate arenguplaanid hindamisvahendite valdkonnas?

METOODIKA

Andmeid koguti kahes etapis:

1. Kirjalikult koguti infot sotsiaal-, haridus- ja tervishoiu valdkonna esindajatelt kasutusel olevatest vahenditest.
2. Rühmavestlused (4) viidi läbi sotsiaal-, haridus- ja tervishoiuvaldkonna spetsialistide, kõrgkoolide ja riigiasutuste ekspertide ning eriala liitude ja seltside esindajatega. Sotsiaalvaldkonnast osales vestlustel 11, tervishoiuvaldkonnast 15 ja haridusvaldkonnast 8 inimest.

PEAMISELT KASUTATAVAD VAHENDID

KOOLIPSÜHHOLOGIDEL

Koolipsühholoogi hindamisvahendite komplekt (Kikas jt, 2016), mõtlemise ja mälu klassitestik (Kikas ja Männamaa, 2020), 5-15R laste arengu ja käitumise hindamise küsimustik lapsevanematele (Kadesjö jt, 2017), emotsionaalse enesetunde küsimustik (EEK-2, Aluoja jt, 1999) ja Tripodi vaimsete võimete skaala (VVS-N).

ÕPETAJATEL

Üldpädevuste testid (hindamisvahendid õpi-, suhtlus- ja enesemääratluspädevuse hindamiseks, Kikas jt 2018), 5-aastaste laste arengu hindamise e-vahend (LAHE) (Kikas jt, 2022).

SOTSIAALPEDAGOOGIDEL

Üldpädevustestid (hindamisvahendid õpi-, suhtlus- ja enesemääratluspädevuse hindamiseks, Kikas jt 2018), 5-15R laste arengu ja käitumise hindamise küsimustik lapsevanematele (Kadesjö jt, 2017), tugevuste ja raskuste küsimustik (SDQ, Goodman, 1997), pere funktsioneerimisstiilide skaala (FFSS, Deal jt, 1988).

ERIPEDAGOOGIDEL

PEP-3 (3.väljaanne; Schopler jt (eestikeelne versioon Häidkind 2019)), J. A. Strebeleva meetoodika 2-6-aastaste laste tunnetusoskuste hindamiseks (Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020), Luges- ja matemaatikapädevuse testid 3. ja 6. klassile (Toomela jt, 2020)

LOGOPEEDIDEL

5-6-aastaste laste kõne test (Padrik jt, 2013) ja 3-4-aastaste laste kõne test (Hallap jt 2019), 2-3-aastaste laste MacArthuri-Batesi suhtlemise arengu test ja selle lühiversioon (Fenson jt, 1993; Tulviste, 2007; Olt, Tulviste ja Urm, 2015)), narratiivi hindamise skaala.

KOOLIÕDEDEL

Psühhosotsiaalse tausta küsimused tervisekontrolli käigus 1., 3., 7. ja 10. klassis ning WHO-5 heaolu indeks (WHO, 1998).

ÄMMAEMANDATEL

Calgary vastsündinu koduviisi sõeltest (Hull, 2007) sünnituse eelselt ja järgselt, Edinburghi sünnitusjärgse depressiooni skaala (Cox, Holden & Sagovsky, 1987).

KLIINILISTEL PSÜHHOLOGIDEL

Wechsleri intelligentsuskaala (Wechsler, 2014), 5-15R laste arengu ja käitumise hindamise küsimustik lapsevanematele (Kadesjö jt, 2017). Vajalike vahendite ülevaade on koostatud.

PEREPESADES

Pere tervikvajaduse hindamiseks testikomplekt, mis sisaldab emotsionaalse enesetunde küsimustikku (EEK-2, Aluoja jt, 1999), WHO-5 heaolu indeksit (WHO, 1998), alkoholi tarvitamise ja kaasnevate riskide tuvastamiseks AUDIT-C (WHO; Saunders jt, 1993), tajutud vanemliku kompetentsuse küsimustikku (PSOC, Gibaud-Wallston ja Wandersman, 1978), EDCI-II lühiversiooni (Urm & Tulviste, 2021) tugevuste ja raskuste küsimustikku (SDQ, Goodman, 1997) ja pere funktsioneerimisstiilide skaalat (FFSS, Deal jt, 1988).

LASTEKAITSE TÖÖTAJATEL

Lapse heaolu hindamise raamistik ja hindamiskolmnurk (Sotsiaalkindlustusamet, 2017), PACT riskihindamise küsimustik (Baglivio, 2009).

KASUTUSEL OLEVATE VAHENDITE RELIAABLUS, VALIIDSUS JA ÄRALÕIKEPUNKTID

- Kohtumistel mainitud testidest on teadaolevalt Eestis valideeritud EEK-2, SDQ lapsevanemate küsimustik, lapsevanemate küsimustikud FFSS ja PSOC, 5-6- ja 3-4-aastaste laste kõne testid, MacArthuri suhtlemise arengu testid ja Wechsleri intelligentsuskaala täiskasvanutele. Lisaks on eestindatud Laste Söömishoiakute Skaala LSHS (Maloney jt, 1988), autismispektri hindamisvahend M-CHAT-R/F (Robins jt, 2009) ja KIDSCREEN-52 (Ravens-Sieberer jt, 2005).
- Mitme Eestis loodud vahendi puhul on olemas äralõikepunktid, nt koolipsühholoogi hindamisvahendite komplekt, mõtlemise ja mälu klassitestik, laste kõne testid, SDQ lapsevanemate küsimustik, EEK-2 (18+ vanuserühmas).
- Mitmete vahendite puhul on olemas esialgne tõlge, kuid valideerimise aste on ebaselge.

KASUTUSEL OLEVAD INFOSÜSTEEMID

- **Sotsiaaltöötaja infosüsteem (STAR):** PACT riskihindamine, lapse heaolu hindamine
- **Eksamite infosüsteem (EIS):** õpi-, suhtlus- ja enesemääratluspädevustestid õpetajale, psüühiliste protsesside hindamisvahendite komplekt koolipsühholoogidele
- **E-Koolitervishoiu Infosüsteem EKTIS:** psühhosotsiaalse tausta hindamine kooliõdedel

MÕÖTEVAHENDITEGA SEOTUD VAJADUSED

SOTSIAALVALDKOND

- Kuidas mõõta lapse abivajadust, sh milliseid teenuseid või abi laps ja pere vajavad?
- Vajadust tuntakse trauma, lapse ja pere vajaduste ja ressursside, kuuluvustunde, eneseteadlikkuse, enesejuhtimise ja suhtluspädevuse hindamisvahendite osas.

HARIDUSVALDKOND

Sotsiaalpedagoogid

- Vajadust tuntakse standardiseeritud eakohaste äralõikepunktidega vahendite osas, sh sotsiaalsete oskuste, koolitõrke, andekuse ning enesehinnangu mõõtmiseks.

Logopeedid

- Enam tuntakse vajadust kooliealistele lastele suunatud mõõtevahenditest.
- Peatselt saavad otsa välja töötatud testikomplektid, mida on vaja juurde teha

Koolipsühholoogid:

- Psüühiliste protsesside hindamisvahendite komplekti normid vajavad uuendamist, vahendid vajavad vene ja inglise keelde kohandamist.
- Vajatakse koolitõrke ja andekuse hindamisvahendeid; samuti ärevuse ja depressiooni hindamise vahendit noorematele (I ja II kooliaste).

Eripedagoogid

- Vajatakse riikliku õppekava nõuetest lähtuvaid õppeainete lõikes õpilase edasijõudmist hindavaid teste kooliastmete (klasside) kaupa.

TERVISHOID

Kooliõed

- Kooliõed keskenduvad universaalsel tasandil hindamisele.
- Vajadust tuntakse seksuaalse väärkohtlemise riski hindamise vahendi järele.

Esmatasandi tervishoid

- Vaja on usaldusväärseid vahendeid erinevates vanuserühmades suitsiidiriski, emotsionaalse enesetunde, aktiivsus- ja tähelepanuhäire sümptomite jt probleemide hindamiseks.

Ämmaemandad

- Vajadust tuntakse lähisuhtevägivalla tuvastamise ja enesetõhususe mõõtevahendite järele.

Kliinilised psühholoogid ja psühhiaatrid

- Vajatakse kogumteste erinevate nähtuste ja omaduste mõõtmiseks.
- Mõõtevahendite vajadused on analüüsitud ja vaja on otsuseid, kuidas edasi liikuda.
- Nooremate vanuserühmade vaimse tervise hindamiseks on eeskätt vaja sobivaid mõõtevahendeid.

MÕÖTEVAHENDITEGA SEOTUD ETTEPANEKUD:

Universaalsed vahendid (sh kõrgkoolides kohandatud), mis ei eelda väljaõpet, võiks olla avalikus andmebaasis kättesaadavad.

Spetsiifilised usaldusväärsed vahendid peavad olema kättesaadavad kokku lepitud sihtrühmadele koos väljaõppe ja litsentsiga.

Vajalik on riiklik testide keskus, kes tegeleb litsentside ostmise, mõõtevahendite koondamise, õiguspärasuse tagamise ja koolitamisega.

Mitmed olemasolevad usaldusväärsed vahendid vajavad kohandamist vene- ja inglise keelde, normide uuendamist või materjalide kordustrukki.

Vahendid võiksid olla digitaalselt kasutatavad. Mitmete eestindatud vahendite puhul tähendab see litsentsitasu maksmist vahendi arendajale.

Lapse tervise jälgimise juhend vajab kaasajastamist mõõdikute osas, sealsed mõõtevahendite soovitusel pole osaliselt aja- ja asjakohased.

HETKEL TOIMUVAD ARENDUSTEGEVUSED

- **Sotsiaalvaldkonnas** toimub STAR infosüsteemi arendus, kuhu integreeritakse olemasolevad hindamisvahendid ja täiendusõpe.
- **Haridusvaldkonnas** töötatakse välja hindamisvahendid tuvastamiseks keelepuuet kakskeelsel lapsel. Plaanis on kohandada psüühiliste protsesside hindamisvahendite komplekt vene keelde.
- **Tervishoiuvaldkonnas** on valideerimisel sõltuvushäirete hindamiseks vajalikud mõõdikud (sh DSM-5 sõelinstrument 11-17-aastastele noorte vaimse tervise probleemide tuvastamiseks). Plaanis on viia läbi valideerimisuring tõenduspõhiste laste ja noorte meeleolu- ja ärevusprobleemide hindamisvahendite osas esmasel, teisesel ja kolmandal tasandil.

KÜSIMUSED EDASISEKS

- Kuidas tagada olemasolevate ja usaldusväärsete mõõtevahendite eetiline kasutamine sobivate spetsialistide poolt sobivates sihtrühmades?
- Nooremas vanuses lastele suunatud vahendid on puudu, mistõttu kasutatakse vanematele vanuserühmadele suunatud vahendeid. Kuidas tagada erinevatele vanuserühmadele sobivate vahendite olemasolu?
- Vahendite loomist, kohandamist, valideerimist ja kasutamise toetamist korraldavad võimaluste piires erialaseltsid, ühingud ning kõrgkoolid, kuid see on ressursimahukas töö. Kuidas luua süsteemsust ja vähendada õhinapõhisust?
- Millised on erinevate osaliste (sh ministeeriumid, kõrgkoolid, erialaliidud) rollid ja vastutus hindamisvahendite valdkonnas?
- Kuidas tagada kriitiliste vajaduste katmine, sh standardiseeritud hindamisvahendid tervishoiuvaldkonnas, hindamisvahendid haridusasutuste tugispetsialistidele?
- Kuidas tagada andmete liikumine erineva valdkonna spetsialistide vahel?